

Dobre relacje interpersonalne jako warunek czy efekt skutecznego oceniania?

Bożena Kubiczek

Celem tego krótkiego artykułu jest próba znalezienia odpowiedzi na dwa pytania: Jaką rolę w skutecznym ocenianiu pełnią relacje nauczyciela z uczniem i jego rodzicami? Czy ocenianie może być jednocześnie narzędziem rozwoju takiej kompetencji społecznej jak umiejętność budowania dobrych relacji interpersonalnych?

Według Charlesa Galloway'a „Ocenianie to proces zbierania informacji, formułowania sądów o informacjach oraz podejmowania decyzji”¹. Tak sformułowana definicja nasuwa pytanie: Komu ma służyć ocenianie?

Ustawa o systemie oświaty definiuje ocenianie jako „rozpoznawanie przez nauczycieli poziomu i postępów w opanowaniu przez ucznia wiadomości i umiejętności w stosunku do wymagań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (...)” i określa jego cele następująco:

- 1) informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i jego zachowaniu oraz o postępach w tym zakresie;
- 2) udzielanie uczniowi pomocy w nauce poprzez przekazanie uczniowi informacji o tym, co zrobił dobrze i jak powinien się dalej uczyć;
- 3) udzielanie wskazówek do samodzielnego planowania własnego rozwoju;
- 4) motywowanie ucznia do dalszych postępów w nauce i zachowaniu;
- 5) dostarczanie rodzicom i nauczycielom informacji o postępach i trudnościach w nauce i zachowaniu ucznia oraz o szczególnych uzdolnieniach ucznia;
- 6) umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej².

Wynika stąd, że ocenianie służy pozyskaniu przez nauczycieli informacji o: możliwościach uczniów i ich postępach oraz o jakości i efektywności prowadzonego przez siebie procesu kształcenia. Z założenia winno także informować rodziców o możliwościach i postępach ich dzieci. Aż cztery spośród sześciu wymienionych wyżej celów oceniania dotyczą jednak ucznia. To on jako podmiot procesu kształcenia ma uzyskać informacje służące jego rozwojowi – informacje o tym: czego się od niego wymaga, na jakim poziomie spełnia stawiane mu wymagania, jakie postępy poczynił w zakresie uczenia się i zachowania, jak ma się uczyć dalej, by wykorzystać pełnię swoich możliwości psychofizycznych. Tak sformułowane cele oceniania wskazują, iż ocenianie nie ma wyłącznie spełniać funkcji informacyjnej czy klasyfikacyjnej za pomocą określonego stopnia wyrażonego cyfrą. Ma przede wszystkim spełniać funkcję zwaną diagnostyczną, polegającą na wspieraniu szkolnej kariery ucznia, rozwijaniu jego umiejętności samodzielnego planowania własnego rozwoju czyniąc z niego osobę wewnątrzsterowną, uczącą się dla własnego rozwoju, czerpiącą z tego rozwoju satysfakcję, rozumiejącą zależność między własnym rozwojem a sukcesem osobistym i zawodowym a nie uczącą się wyłącznie dla stopnia.

Zapis ten wzmacnia pierwsze z wymagań państwa wobec szkół „Procesy edukacyjne są zorganizowane w sposób sprzyjający uczeniu się”. Wśród determinantów procesu edukacyjnego warunkujących uczenie się ucznia wymieniono:

- 1) Uczniowie znają stawiane przed nimi cele i formułowane wobec nich oczekiwania.
- 2) Sposób informowania ucznia o jego postępach w nauce oraz ocenianie pomagają uczniom uczyć się i planować indywidualny rozwój.
- 3) Nauczyciele motywują uczniów do aktywnego uczenia się i wspierają ich w trudnych sytuacjach, tworząc atmosferę sprzyjającą uczeniu się³.

W wymaganiu tym uwypuklono cztery bardzo istotne elementy oceniania, a mianowicie:

1 Galloway Ch., Psychologia uczenia się i nauczania. T.1 i 2. Warszawa 1988.

2 Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Rozdział 3a, art. 44 b (Dz. U. z 2020 r. poz. 1327, z 2021 r. poz. 4).

3 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek (Dz.U. 2017 poz. 1611).

- atmosferę sprzyjającą uczeniu się,
- znajomość celów uczenia się,
- znajomość oczekiwań w procesie uczenia się,
- informację zwrotną o efektach uczenia się.

Warunkiem *sine qua non* skutecznego oceniania, zgodnego z przedstawionymi wyżej założeniami, jest zmiana mentalności nauczyciela, myślenia o jego roli w ocenianiu, ocenie jako takiej i roli ucznia, jako ocenianego, wyrażająca się w podejściu: **Ja jestem, Uczniu, Twoim przewodnikiem i bardzo mi zależy na Twoim sukcesie, ale to Ty odpowiadasz za efekty procesu uczenia się i swoją szkolną karierę.** Spełnieniu wspomnianej funkcji diagnostycznej służy traktowanie oceniania (sumującego) wyrażonego stopniem jako jednego ze źródeł informacji o poziomie kształcenia w odniesieniu do innych instytucji systemu oświaty. Istotą oceniania nie jest tu jednak ocenianie sumujące a ocenianie wspomagające, zwane w literaturze przedmiotu kształtującym (*formative assessment*). Już sam fakt stosowania w nim informacji zwrotnej oraz innych postulowanych elementów oceniania, takich jak samoocena czy ocena koleżeńska wymaga od nauczyciela zbudowania relacji z uczniem opartych na wzajemnym zaufaniu, uczciwości i umiejętności poprawnego posługiwania się językiem komunikacji jako narzędziem te relacje budującym.

W polskiej literaturze oświatowej pojawiło się w ostatnich latach wiele publikacji na temat oceniania kształtującego, które wskazują, iż uczenie się ucznia jest najważniejszym procesem w jego edukacji. Uczenie się w dużym stopniu zależy od organizacji procesu nauczania, która to winna być zgodna ze stanem dotychczasowej wiedzy na temat uczenia się. Służy jej niewątpliwie stosowanie takich strategii, które oparte są na nowoczesnych badaniach w tej dziedzinie np. Johna Hattiego, profesora Auckland University. Badając czynniki mające największy wpływ na polepszenie efektów nauczania, przyjął założenie, że najlepsze efekty w nauczaniu osiągniemy, gdy spojrzymy na uczenie się oczami uczniów. W okresie 15 lat dokonał 800 analiz na podstawie 52 tysięcy badań wykonanych na 200 mln uczniów. Opierały się one na tysiącach rozmów indywidualnych, trwających po 5 minut, czego efektem było wyłonienie czynników wpływających w największym stopniu na wyniki w nauce. J. Hattie określił barometr wpływu uzyskanych blisko 150 czynników. Analizując je warto pamiętać, że 0,0-0,15 to niski rozmiar efektu, 0,15-0,4 to średni rozmiar efektu, powyżej 1,0 - bardzo duży wzrost efektu. Rozmiar efektu większości podejmowanych w szkołach interwencji jest większy od 0, ale mniejszy od 0,4⁴. Co ciekawe, wśród czynników o dużym wzroście efektu znajdują się też „relacje nauczyciel – uczeń”.

Czynniki wpływające na wyniki w nauce o średnim lub dużym wzroście efektu

Czynniki wpływające na wyniki w nauce	Wyniki (barometr wpływu)	Źródło interwencji/wpływu
Samoocena	1,44	Uczeń
Ewaluacja ucznia (<i>providing formative evaluation</i>) – ewaluacja formatywna ucznia – (ocenianie kształtujące – przyp. autorki)	0,90	Nauczyciel
Informacja zwrotna (feedback)	0,73	Nauczyciel
Relacje nauczyciel–uczeń	0,72	Nauczyciel
Nauczanie oparte na rozwiązywaniu problemów	0,61	Nauczyciel

4 Wejner-Jaworska T.: Czynniki warunkujące lepsze wyniki w nauce w świetle badań prof. Johna Hattiego. Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej i Nauk Społecznych Polskie Towarzystwo Dysleksji.
http://www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XX_KDE/pdf_2014/Wejner-Jaworska.pdf

Cele będące wyzwaniem	0,56	Nauczyciel
Wpływ rówieśników (ocena koleżeńska – przyp. autorki)	0,53	Nauczyciel
Zaangażowanie rodziców	0,51	Nauczyciel
Uczenie się w małych grupach	0,49	Nauczyciel
Motywacja	0,48	Uczeń

Źródło: Wejner-Jaworska T.: Czynniki warunkujące lepsze wyniki w nauce w świetle badań prof. Johna Hattiego.

Jak wynika z tych meta badań ocenianie kształtujące znajduje się na czele najkorzystniejszych interwencji w nauczaniu. Ocenianie kształtujące, nazywane także "ocenianiem pomagającym się uczyć", jest w wielu krajach uważane za jeden z najbardziej obiecujących kierunków reformowania oświaty. Raport Organizacji Rozwoju Gospodarczego i Współpracy (OECD) z 2005 r.⁵ dowodzi skuteczności tego sposobu oceniania w poprawie wyników nauczania, przygotowaniu do uczenia się przez całe życie i wyrównywaniu szans edukacyjnych. W raporcie tym ocenianie kształtujące zdefiniowano jako: częste, interaktywne ocenianie postępów ucznia i uzyskanego przez niego zrozumienia materiału, tak by móc określić, jak uczeń ma się dalej uczyć i jak najlepiej go nauczać. Ocenianie kształtujące to „dawanie informacji pomagającej w uczeniu się”, a jeszcze krócej „ocenianie, które pomaga się uczyć”. Ocenianie kształtujące polega na pozyskiwaniu przez nauczyciela i ucznia w trakcie nauczania informacji, które pozwolą rozpoznać, jak przebiega proces uczenia się, aby: nauczyciel modyfikował dalsze nauczanie, a uczeń otrzymywał informację zwrotną pomagającą mu się uczyć. Dobra informacja zwrotna jest sztuką komunikacji. Musi odnosić się do kryteriów oceniania określonych przed wykonaniem zadania i powinna zawierać cztery elementy:

- wyszczególnienie i docenienie dobrych elementów pracy ucznia,
- odnotowanie tego, co wymaga poprawienia lub dodatkowej pracy ze strony ucznia,
- wskazówki, w jaki sposób uczeń powinien poprawić tę konkretną pracę,
- wskazówki, w jakim kierunku uczeń powinien pracować dalej.

Wskazówki te zostaną potraktowane przez ucznia jako przydatne i przyjęte jako „wytyczne” do zastosowania, jeśli między nim a nauczycielem zaistnieje sprzyjająca relacja oparta na wzajemnym zrozumieniu, otwartości, zaufaniu i uczciwości.

Początkowo, gdy idea oceniania kształtującego dotarła w 2002 roku do Polski, przedstawiano ją jako zbiór elementów pracy nauczyciela, które znacząco poprawiają zarówno nauczanie, jak i samo uczenie się uczniów. Od tego czasu zmienił się sposób podejścia. Wzorując się na programie „*Keeping Learning on Track*”⁶ z 2015 roku, opracowanym przez zespół amerykańskiego Educational Testing Service, zaczęto mówić o pięciu strategiach dobrego nauczania i uczenia się. Strategie te określają cel stosowania oceniania kształtującego, czyli po co to robimy, natomiast elementy oceniania kształtującego stanowią część zbioru metod, w jaki sposób to robimy. Te pięć strategii to:

1. Określanie i wyjaśnianie uczniom celów uczenia się i kryteriów sukcesu.
2. Organizowanie w klasie dyskusji, zadawanie pytań i zadań dających informacje, czy i jak uczniowie się uczą.
3. Udzielanie uczniom takiej informacji zwrotnej, która przyczyni się do ich widocznych postępów.
4. Umożliwianie uczniom, by korzystali wzajemnie ze swojej wiedzy i umiejętności.
5. Wspomaganie uczniów, by stali się autorami procesu swojego uczenia się.

5 OECD Annual Report 2005 45 th Anniversary (<https://www.oecd.org/about/34711139.pdf>)

6 Thum Y.M., Tarasawa B., Hegedus A., Yun B. Bowe X., *Keeping Learning on Track A Case-study of Formative Assessment Practice and its Impact on Learning in Meridian School District* March 1, 2015 Y. (<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED567844.pdf>)

Tak pokrótce zarysowane ocenianie ma sens wyłącznie wtedy, gdy uczenia i jego nauczyciela łączą relacje dające uczniowi poczucie bezpieczeństwa, relacje nacechowane wzajemnym zaufaniem, życzliwością, prawdomównością i uczciwością. Relacje, w których uczeń dostaje prawo popełniania błędów i ustawicznego podejmowania prób, by je minimalizować i/lub usuwać. Zadaniem nauczyciela – bo to na nim spoczywa odpowiedzialność za zbudowanie takiej relacji – jest dbałość o to, by cechy te charakteryzowały nie tylko relacje z uczniem, ale także jego relacje z rodzicami ucznia oraz widoczne były w relacjach uczniów tworzących zespół klasowy. Bez tego nie ma szansy na wyrażanie na forum klasy samooceny lub konstruktywnej, opartej na życzliwości oceny koleżeńskiej. Bez tego nie ma współpracy z rodzicami jako naturalnymi partnerami i sojusznikami nauczyciela w procesie kształcenia. Tworzenie „atmosfery sprzyjającej uczeniu się” to budowanie takich relacji, w których możliwa jest konstruktywna ocena koleżeńska a więc otwarte, szczere, a zarazem życzliwe wyrażanie i przyjmowanie sprzyjającej rozwojowi krytyki ze strony innych uczniów, dokonywanie samooceny polegającej na publicznym wskazywaniu przez ucznia swoich mocnych i słabych stron efektów swojej pracy⁷. Zbudowanie takich relacji jest możliwe, gdy nauczyciel:

- ◆ jest w pełni przekonany o konieczności zmiany w sposobie myślenia o swojej roli jako oceniającego, o roli oceny jako takiej i roli ucznia, jako ocenianego,
- ◆ wierzy, że zmiana jego sposobu prowadzenia procesu oceniania jest możliwa i ma sens,
- ◆ nie oczekuje natychmiastowych efektów, ale jest wytrwały i cierpliwy w dążeniu do celu,
- ◆ posiada kompetencje społeczne niezbędne do wywierania pozytywnego wpływu na innych,
- ◆ wykazuje się wysokim poziomem inteligencji emocjonalnej,
- ◆ posługuje się na co dzień poprawnym językiem komunikacji interpersonalnej opartym na języku pozytywów, komunikacie asertywnym i wspierającym,
- ◆ odchodzi od roli wszystkowiedzącego, oceniającego krytycznie mistrza na rzecz roli tutora – nauczyciela udzielającego wsparcia,
- ◆ odchodzi od kierowniczego stylu nauczania na rzecz stylu terapeutycznego,
- ◆ w czytelny sposób podaje wymagania edukacyjne,
- ◆ określa cele każdej jednostki tematycznej i stawiane w związku z nimi oczekiwania,
- ◆ udziela uczniowi pełnej informacji zwrotnej.

Uwzględnienie w procesie kształcenia powyższych czynników zwiększy poczucie bezpieczeństwa ucznia, wynikające z **siedmiu „wiem”**:

- ◆ wiem, czego nauczyciel oczekuje ode mnie,
- ◆ wiem, że nauczyciel nauczy mnie tego,
- ◆ wiem, że nauczyciel będzie sprawdzał to, czego mnie nauczył,
- ◆ wiem, że pytania, polecenia i zadania, nauczyciel będzie formułował tak, by sprawdzić znane mi oczekiwania,
- ◆ wiem, że dzięki temu dowiem się od nauczyciela co umiem oraz czego jeszcze nie umiem, co wiem, a czego jeszcze muszę się dowiedzieć, by spełnić te oczekiwania,
- ◆ wiem, że dowiem się od nauczyciela, jak uzupełnić brakującą wiedzę i umiejętności,
- ◆ wiem, że dowiem się od nauczyciela, jak odnieść sukces na miarę moich możliwości⁸.

Reasumując, ocenianie stanie się narzędziem służącym pełnemu wykorzystaniu możliwości rozwojowych ucznia, a w dalszej perspektywie - narzędziem czyniącym z niego samodzielne, wewnątrzsterowanego, odpowiedzialnego człowieka umiejącego dokonać adekwatnej samooceny swoich możliwości, decydującego o własnym losie tylko w sprzyjającej – omówionej powyżej – atmosferze opartej na pozytywnych relacjach między wszystkimi członkami społeczności klasowej, tworzonej przez nauczyciela wytrwale i z rozmysłem. Z pewnością nie może być mowy o

⁷ Wzór takich relacji ukazuje film „Krytyka i informacja zwrotna - historyjka >Motyl Austina<” - Ron Berger (<https://amara.org/pl/videos/DVBfewZWnpug/pl/1267236/>)

⁸ Kubiczek B., Autonomia szkoły. Jak ja tworzyć? Jak z niej korzystać? NOWIK, Opole 2002.

spełnianiu w ocenianiu funkcji diagnostycznej bez poprawnych relacji, ale też warto zaznaczyć, że poprawne ocenianie oparte na powyższych zasadach przyczyni się z jednej strony do rozwoju kompetencji osobistych – umiejętności dokonywania adekwatnej samooceny, z drugiej natomiast, do rozwoju kompetencji społecznych, w tym umiejętności komunikowania, przyjmowania i wyrażania konstruktywnej krytyki, budowania relacji społecznych opartych na otwartości i uczciwości. Warto pamiętać o zjawisku zwanym w literaturze „ukrytym programem”⁹ definiowanym jako pozadydaktyczne, wychowawcze skutki uczęszczania do szkoły, które pojawiają się stopniowo, acz systematycznie, nie są zawarte w żadnym programie szkoły a przyczyniają się do kształtowania postaw uwidaczniających się w dorosłym życiu człowieka.

Bibliografia

1. Galloway Ch, Psychologia uczenia się i nauczania. T.1 i 2. Warszawa 1988.
2. Kubiczek B., Autonomia szkoły. Jak ja tworzyć? Jak z niej korzystać? NOWIK, Opole 2002.
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek.
4. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty.
5. Zemło M.: Ukryty program szkoły. „Studia Socjologiczne”1996, nr 1.
6. Żłobicki W.: Ukryty program w edukacji. Między niewiedzą a manipulacją. Impuls, Kraków 2002, s. 21.

Netografia

1. Film „Krytyka i informacja zwrotna - historyjka >Motyl Austina<” - Ron Berger (<https://amara.org/pl/videos/DVBfewZWnpug/pl/1267236/>).
2. OECD Annual Report 2005 45 th Anniversary (<https://www.oecd.org/about/34711139.pdf>).
3. Thum Y.M., Tarasawa B., Hegedus A., Yun B. Bowe X., Keeping Learning on Track A Case-study of Formative Assessment Practice and its Impact on Learning in Meridian School District March 1, 2015 Y. (<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED567844.pdf>)
4. Wejner-Jaworska T.: Czynniki warunkujące lepsze wyniki w nauce w świetle badań prof. Johna Hattiego. Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej i Nauk Społecznych Polskie Towarzystwo Dysleksji. (http://www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XX_KDE/pdf_2014/Wejner-Jaworska.pdf).

⁹ Pojęcie „ukrytego programu” sformułował w latach sześćdziesiątych Philip. Jackson w swojej pracy „Life in the Classrooms”.

Zemło M.: Ukryty program szkoły. „Studia Socjologiczne”1996, nr 1.

Żłobicki W.: Ukryty program w edukacji. Między niewiedzą a manipulacją. Impuls, Kraków 2002, s. 21.